

AVRUPA'DA POPÜLİZM RÜZGÂRI VE AB'NİN GELECEĞİ

Cihan DİZDAROĞLU

Khas Türkiye Çalışmaları Merkezi

Son yıllarda dünyayı saran popülizm rüzgârı siyasetin belirleyici unsurlarından biri olarak literatürde de geniş yer bulmaya başladı. Latin Amerika’da, özellikle Arjantin, Bolivya, Brezilya ve Venezüella gibi ülkelerde sol partilerin birbiri ardına seçimleri kazanmasıyla, “müesses nizamı” savunan elitlere karşı geniş halk kitlelerini yanına alan yeni bir siyasi hareketin de temelleri atılmış oldu. 1980’li yıllardaki neoliberal ekonomik dönüşüme tepki olarak ortaya çıkan bu hareketin ortak paydası adil bir dağıtım politikası, kapitalizm karşıtlığı ve halkın refah düzeyinin artırılmasıydı. Dolayısıyla ekonomik krizin derinden etkilediği bu ülkelerde sol partilerin parlamento ve başkanlık seçimlerinde başarı sağlamaları, sol popülizm olarak tanımlanan hareketin Latin Amerika’yla özdeşleşmesini beraberinde getirdi.

Her ne kadar Latin Amerika’da popülist sol liderlerin etkisi son yıllarda azalmaya başlasa da aynı dönemde Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) etkisinin farklı bir şekilde hissedilmeye başlandığına tanıklık ediyoruz. Avrupa’da çok sayıda ülkede yerel ve genel seçimlerde etkisini artırmaya başlayan aşırı sağ partilerin yanı sıra, Mayıs 2016’da Avusturya’da ve Nisan 2017’de Fransa’da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aşırı sağa mensup popülist adayların ilk turda ana akım parti adaylarını yarış dışına itmeleri, durumun ciddiyetini gözler önüne serdi. İngiltere’de 23 Haziran 2016’da düzenlenen ve Avrupa Birliği’nden (AB) ayrılma kararıyla sonuçlanan referandum Avrupa’da esen popülizm rüzgârının bir diğer sonucu olarak karşımıza çıktı.

Atlantik’in karşı kıyısındaki Amerika Birleşik Devletleri’nde ise Donald Trump’ın; ekonomik korumacılık, göçmenleri dışarıda bırakacak şekilde Meksika sınırına duvar inşa etme arzusu, Müslüman karşıtı söylemler vb. üzerine kurduğu seçim kampanyasıyla 45. ABD Başkanı seçilmesi, kendisinin de popülist liderler arasındaki yerini almasını sağladı. Bu gelişmenin uluslararası politikanın başat gücü konumundaki ABD’de yaşanması, kuşkusuz popülizm rüzgârının küresel bir boyuta ulaştığını da tescilledi.

Popülizmden Ne Anlamalıyız?

Dünyada yaşanan gelişmeler çerçevesinde, günümüzün belki de en popüler kavramlarından biri haline gelen popülizmin, herhangi bir ülkeye veya bölgeye özgü olmadığı, Latin Amerika örneğindeki gibi sol veya Avrupa’dakine benzer sağ kaynaklı bir hareket olarak karşımıza çıkabileceğini söyleyebiliriz. Bu çerçevede, popülizm denildiğinde ilk akla gelen isimlerden Georgia Üniversitesi’nden Profesör Cas Mudde’nin tanımlamasına baktığımızda, popülizmin, özünde toplumu kendi içinde iki zıt homojen gruba yani “halkın kendisi” ve “yozlaşmış elit”lere ayıran ve siyasetin halkın genel iradesini (*general will*) yansıtmayı gerektirdiğini savunan bir ideoloji olarak tanımlandığını görüyoruz.

Mudde’ye göre popülizmin ortak paydasını; müesses nizam karşıtlığı (*anti-establishment*), otoriterlik (*authoritarianism*) ve yerellik (*nativism*) şeklinde sıralanan üç temel unsur oluşturmaktadır.

Bu unsurlardan ilki olan müesses nizam karşıtlığı, hâlihazırda popülizm tanımında da kendini gösteren ve elitlerin karşısında halkın iradesinin yansıtıldığının iddia edilmesine işaret eden bir kavram. Popülizm literatürüne yaptığı katkılarla tanınan Princeton Üniversitesi’nden Siyaset Bilimi Profesörü Jan Werner Müller de, popülizmin, kendilerini halkın gerçek temsilcisi olarak tanımlayan ve diğerlerini gayrimeşru gören bir anlayışı yansıttığını savunmakta. Gerek Mudde gerekse Müller’in tanımlamalarındaki ortak nokta popülistlerin kendilerini halkın gerçek temsilcisi olarak gördüklerine yapılan vurgu olarak karşımıza çıkmakta.

İkinci unsur olan otoriterlik, karizmatik bir lider etrafında şekillenen ve çoğunlukçu olan bir anlayışı ifade ediyor. Buna göre, seçimlerdeki başarıyla hükümet etme görevini ele geçirenler, halkın iradesini yansıtmak için -geleneksel denetleme ve dengeleme mekanizmalarından muaf şekilde- istediği gibi yönetme hakkını da elde ettiğini düşünmekte. Kendilerini halkın yegâne temsilcisi olarak gören popülist liderler, Müller’in ifadesiyle, kendisine destek vermeyenleri veya diğer siyasi partileri gayrimeşrulukla suçladıkları için otoriterleşme eğilimindedirler.

Son unsur olarak yerellik ise, çokkültürlü topluma karşıt olarak gelişen yabancı düşmanlığı (azınlıklar, özellikle Müslüman göçmenlere karşı) ve aşırı milliyetçiliğe işaret etmekte; diğer bir deyişle, farklı ülke ve kültürden olan “öteki”lerin dışlanacağı tekkültürlülüğün hâkim olduğu bir tavrın savunulması olarak tanımlayabiliriz. Bu noktada, yerelliğin toplumsal boyutunun yanı sıra ekonomik anlamda da küreselleşme karşıtı, milliyetçi ve korumacı bir görüşü yansıttığını hatırlamakta fayda var.

Son yıllarda Avrupa ve ABD’de kuvvetlenmeye başlayan popülist parti ve liderlerin seçim kampanyalarında veya seçildikten sonraki siyasi eylemlerinde bu ortak unsurları barındırdığını rahatlıkla gözlemleyebilmek mümkün. Sadece ABD Başkanı Donald

Trump'un seçim kampanyası boyunca hâkim olan göçmen ve Müslüman karşıtı, farklılıklar karşısında homojen ve yerli olanı korumayı hedefleyen ve küreselleşme karşıtı açıklamalarını hatırlamak kendisinin neden popülist olarak tanımlandığına dair fikir verecektir. Nitekim, 20 Ocak 2017'de başkanlık koltuğunu devralan Trump'un, daha ilk on günü dahi dolmadan Irak, İran, Sudan, Libya, Yemen, Somali ve Suriye vatandaşlarının ülkeye girişini askıya alan karara imza atması, popülist siyasete dair somut bir örneği de gözler önüne serdi.

Avrupa'da Artan Popülizm

2008 küresel ekonomik krizinin AB üye ülkelerini derinden sarstığı ve Almanya önderliğinde izlenmeye başlanan katı kemer sıkma politikalarının ise üye ülkeler arasında bir ayrışma ve rahatsızlık yarattığı artık bilinen bir gerçek. Ekonomik krizin yarattığı etkilerin uzunca bir zamana yayılması, alınan kararların krizden asıl etkilenen vatandaşlardan ziyade sermaye sahiplerini korumaya yönelik olduğu algısı ve ana akım partilerin geleneksel yöntemler (veya Mudde'nin deyişiyle "başka çare yok" kolaycılığı) dışında alternatif bir çözüm üretememesi AB'yi bugünkü noktaya getirdi.

Böylesi bir ortamda vatandaşlar ana akım partilere yönelik öfkelerini daha radikal çözüm önerileri sunan aşırı sağ ve sol partileri destekleyerek gösterme yolunu seçiyor. Bu çerçevede, Almanya, Fransa, İngiltere, Avusturya, Hollanda ve Yunanistan gibi ülkelerde yabancı düşmanı, göçmen karşıtı, aşırı milliyetçi, korumacı ve AB karşıtı popülist partiler yerel ve genel seçimlerde oylarını artırmaya başladı. Elbette oy potansiyeli artan popülist partilerin hâlihazırda tek başlarına söz söyleyebilecek güce ulaşamadıklarını kabul etmek gerekse de asıl sorunun söylem ve eylem düzeyinde artan etkileriyle "müesses nizam"ı ve AB içindeki uyumu tehdit etmeleri olduğunu söylemek mümkün.

Nitekim İngiltere'de AB karşıtı Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi'nin (*U.K. Independence Party* – UKIP) etkisini artırması üzerine, İngiltere Başbakanı David Cameron Mayıs 2015 genel seçimleri öncesinde kamuoyu desteğini alabilmek için benzer bir söylemle referandum sözü vererek ülkesini bir maceraya sürüklemiş oldu. Her ne kadar söz konusu seçimlerde UKIP aldığı yüksek oya rağmen tek bir milletvekili çıkarabilmiş olsa da İngiltere'de geleneksel olarak iki parti etrafında şekillenen siyasetin temellerini derinden sarstı ve ana akım partilerin de kendi söylemine yaklaşmasını sağladı. Sonuç olarak, 23 Haziran'da İngiltere'de yapılan referandumda halkın 51.9'u AB'den ayrılma yönünde tercihini beyan etmiş oldu.

2008 yılındaki ekonomik krizden bu yana AB'nin fiili olarak liderliği rolünü üstlenen Almanya'da da popülist partilerin artık varlığını hissettirmeye başladığına tanıklık ediyoruz. Almanya Şansölyesi Angela Merkel'in ekonomik krizde oynadığı rolün ülkesi için yarattığı ekonomik ve sosyal maliyetleri olduğu şüphesiz. Bunun yanında, Merkel'in özellikle 2015'te Avrupa'yı etkisi altına alan göçmen krizinde sınırları açık tutma yönündeki kararı aşırı sağcı Almanya için Alternatif Partisi'nin (*Alternative für Deutschland* - AfD) önce eyalet, sonrasında ise parlamento seçimlerinde yükselişe geçmesinin önünü açtı. Geçtiğimiz günlerde, 24 Eylül 2017'de, Almanya'da yapılan genel seçimlerde ise AfD önemli bir oy oranına ulaşarak Alman Federal Meclisi Bundestag'da son yarım asırdır temsil hakkı kazanan ilk aşırı-sağ parti olmayı başardı. Göçmenlere

yönelik politikasıyla siyasi kariyerini tehlikeye attığı siyasi çevrelerde sıklıkla tartışılan Merkel, her ne kadar Türkiye-AB arasında göçmen anlaşması olarak da bilinen Mart 2016 tarihli uzlaşısı sonucunda Avrupa'ya sınır dışı yollarla giden göçmenlerin sayısındaki ciddi düşüşle seçimlerde dördüncü dönemini garantilemiş olsa da bunu gerçek bir zafer olarak değerlendirmek güç. Nitekim Merkel liderliğindeki Hristiyan Demokrat Birlik ve koalisyon ortağı Sosyal Demokratlar seçimlerden ciddi bir oy kaybıyla çıktı. Önümüzdeki dönemde koalisyon kurma çabası içine girecek Almanya'da siyaset sahnesinin daha hararetli tartışmalara gebe olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kuşkusuz Almanya'da Merkel'in seçimleri dördüncü kez kazanmasının AB'nin geleceği için neden önemli olduğu konusunda, AB'nin kurucu ortaklarından Fransa'daki gelişmelerle birlikte değerlendirmek daha yerinde bir tespit yapabilmeye imkân sağlayacak. Fransa'da ilk turu 23 Nisan, ikinci turu ise 7 Mayıs 2017'de yapılan başkanlık seçimlerinde yarışan adayların söylemleri incelendiğinde, Soli Özel'in deyişiyle "siyasetin dilini icat eden ülkede, açık toplum, evrensel değerler, önyargı karşıtlığı mı yoksa popülizmin içe kapalılığı, dışlayıcılığı, kavrukluğu ve buna bağlı milliyetçiliğin ırkçı hezeyanlarının mı ağır basacağı" belirlenmiş oldu. Seçimlerde merkezin adayı, AB, liberal ekonomi ve açık toplum yanlısı Emmanuel Macron'un, aşırı sağcı Milliyetçi Cephe'nin (*Front National*) adayı Marine Le Pen'i geride bırakması hâlihazırda içerideki ayrışmalarla mücadele eden AB için önemli bir gelişme oldu.

Avrupa Birliği'nin Geleceği

Bugünkü AB'nin temelini oluşturan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran 1957 tarihli Roma Antlaşması'nın 60. yıldönümünün kutlandığı ve İngiltere hariç tüm üye ülkelerin katıldığı 25 Mart 2017 tarihli Roma Zirvesi, tüm sorunlarına rağmen birlikteliğe yapılan vurgu bakımından AB için önemli bir gelişme. İki dünya savaşının yıkımını yaşamış Avrupa'nın barışın tesisi için ekonomik temeller üzerine inşa etmeyi başardığı ve bugün 60. yılını tamamlamış olan AB projesi, kuruluşundan bu yana hemen her dönemde yaşadığı irili ufaklı sorunlara bir şekilde çözüm bulabilmeyi başarabilmiş önemli bir proje olduğunu pek çok vesileyle kanıtlamış durumda.

Ekonomik kriz, göçmen sorunu ve İngiltere'nin ayrılık kararı nedenleriyle kendi içindeki ayrışmalar başta olmak üzere, üye ülkelerde AB karşıtı popülist parti ve liderlerin etkilerini artırması gibi sorunların önümüzdeki dönemde de varlığını sürdüreceği anlaşıyor. Gerek popülist partiler/liderlerin varlığı gerekse ana akım partilerin oy kaygısıyla söylemlerinde popülizme kayma eğilimleri, Avrupa siyasetinde popülizmin yeni bir olgu olarak artık yerini aldığını tescillemiş oldu. Fransa'daki seçimlerde Macron gibi AB yanlısı bir adayın galip gelmesi ve bunun Almanya'da da benzer bir sonuçla desteklenmesi Birlik için olumlu gelişmeleri beraberinde getireceği yönündeki umutları da artırdığı görülüyor. AB'nin bugünlere gelmesi 1950'lerde dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın Batı Almanya ve Fransa arasında kömür ve çelik üzerine çıkabilecek olası uzlaşmazlıkların önüne geçilebilmesi amacıyla ortaya attığı fikir üzerine inşa edilmişti. Önümüzdeki dönemde entegrasyon konusunda birbiriyle örtüşen eğilimlere sahip iki liderin öncülüğünü yapacağı benzer bir Almanya-Fransa uzlaşısının AB'nin geleceğini de şekillendireceğini umabiliriz.